

5. Кільова Г. Народна іграшка як засіб виховання дітей // Рідна Школа. Випуск №6. 2010. С. 59–63.
6. Кукса Н. Культурно-просвітницька діяльність Марка Грушевського на Чигиринщині / Н.Кукса // Постать Марка Грушевського на зламі епох: історико-культурологічні візії. Збірник наукових праць. Київ, 2014. С. 129–136.
7. Найден О. Українська народна іграшка: Каталог. Київ: Видавничий дім «Стилос». 2006. 48 с.
8. Сорочук Л. Народна іграшка як вияв традицій народного виховання в українській родині // Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Культурологія». Випуск №5. 2010. С. 645–653.

УДК 78.083.4(477.53)

МУЗИЧНА БУДОВА ТА ПОЕТИЧНІ ОБРАЗИ ТРАДИЦІЙНИХ КОЛИСАНОК ПОЛТАВЩИНИ

**Олексій Рогов
(м. Харків)**

У статті охарактеризовано традицію виконання дітям на Полтавщині від народження колискових пісень, які зберегли до сьогодні давні ознаки як у наспівах, так і в образах поетичного тексту народних пісень наближених до обрядових. Також висвітлюються закономірності у використанні типових персонажів колискових пісень: кіт, голуб, півень, вовк. Наголошується на руйнуванні, деградації традиції виконання колискових пісень Полтавського регіону порівнюючи записи фольклористів, етнологів XIX–XX століть виходячи із власних досліджень Полтавського регіону на сучасному етапі.

***Ключові слова:** колисанка, фольклор, пісня, музика, поетичний образ, дитина.*

Фольклористами та етнологами XIX та XX століть територія Полтавщини охоплена не повністю. У окремих регіонах, які досліджувались послідовно, зафіксований багатий для вивчення матеріал, як музичний так і етнологічний. Але у місцевості нижньої течії річки Ворскли, зокрема у Новосанжарському районі, послідовне вивчення фольклору проводиться останні 5 років колективом «Радослав», за участі автора статті. У процесі роботи пісенні та обрядові матеріали порівнюються із записами XIX – початку XX століття. У своїх роботах збирачі, фольклористи також звертали увагу і на традицію виконання колискових пісень. Багато варіантів розспівів колискових містять збірки 19 століття: В. Щепотьєва (Народныя пьсни, записаныя въ Полтавской губернии (съ нотами) – Полтава 1915), Милорадович В.П. Народные обряды и песни Лубенского уезда Полтавской губернии записане 1888-1895гг. Харьков 1897[3]. У 20 столітті збирали та досліджували

зразки музичної традиційної культури Полтавщини: Є. Єфремов, Г. Коропніченко, Т. Сопілка (Зачикевич), Д. Лебединський, Г. Лук'янець, В. Осадча.

Аудіозаписи колискових пісень містять диски серії «Традиційна музична культура України», нотні транскрипції колісанок уміщені в академічній збірці «Народні пісні Полтавщини» (з колекції збирачів фольклору, 2016) [4]. Серед авторів наукових праць краєзнавці, зокрема у збірці Музичне краєзнавство Полтавщини стаття Гринь Ю. Пісня Полтавщини у науковій спадщині [2].

В переважній більшості зразки колискових пісень зберегли донині найдревніші ознаки як у наспівах, так і в образах поетичного тексту. Наспиви мають багато типових рис, внаслідок чого наближені до обрядових. На сьогоднішній день це переважно дворядкова будова із рефреном. Процес заколисування пов'язаний із повторністю мелодійної ходи, типовим об'ємом звукоряду. Зазвичай колісанка починається із субкварти та співається в терцовому звукоряді. У наспівах часто зустрічаються трихордові будови із субквартою та біхордові рефрени із квартовим стрибком у кадансі. Мелодика висхідно-низхідного, повторювального руху. Мелодичні контури є плавними, за виключенням субкварт. За типом мелодики вони зазвичай кантиленні, але зустрічаються і речитативні зразки. Ритміка колискових переважно регулярно часокількісна та складається із четвертих та восьмих тривалостей звуків при тактовому розмірі 2/4. Будова поетичного рядка переважно 6+6 але іноді трапляються строфи з ізометричною будовою вірша 7+7 6+6. Поетичні рядки частіше закінчуються без рими, і лиш останні строфи колискових іноді мають ознаки асонансу. Внутрішні рими не прослідковуються.

Узагальнюючи текстові зразки у збірках та дослідженнях ХІХ століття та ХХ століття, можна простежити певні закономірності у використанні персонажів колискових пісень. Типові герої колискових це: кіт, голуб, півень, вовк. Варто зазначити, що коліскові співаються дітям від народження. Таким чином в дитини від початку починає формуватися розуміння світу через образи свійських тварин, пташок, які існують поруч, оточують його у перші роки життя. Це і лексика рідної мови, яку дитина пізнає і через персонажі, які фігурують в текстах колискових. Ці персонажі мають досить глибоке змістовне та містичне навантаження. У дитини починає формуватися розуміння навколишнього світу не лише на побутових сюжетах, але і на їх образному сприйнятті.

Кіт у колискових – це чи найпоширеніший образ який прослідковується як в записах збирачів 19 століття, так і в інформації сучасних фольклористів. У сакральних поглядах різних народів котів надавали особливого значення. В розумінні Германських народів кіт – це

добрий дух, який допомагає мандрівникам. Також колісниця богині Фреї запряжена двома котами [(1, с. 209)]. Варто також згадати що в образі кішки була богиня Древнього Єгипту Баст. Ми розглядаємо, даному випадку, найважливіші значення в культурі такого персонажу як кіт. Цей персонаж виступав в ролі верховних богів, або був наближений до верховних богів не лише у Германських народів. У Слов'ян, звертаючись до розтопленої печі діти говорять:

*Гори, гори ясно
Щоб і не погасло!
Старий муж їде –
Бороду гріє.
Сам на кобилі,
Жінка на корові.
Діти на котах –
У червоних чобітках.*

Афанасьєв пояснює цей текст як згадку про небесний поїзд бога Перуна [1, с. 210]. Таким чином, ми знову маємо згадку про kota, як про наближеного до верховного божества Слов'ян. Поряд з тим, у Слов'ян було розуміння що кіт був мав владу над духом дому, Домовим. Коли заходили в нову хату, то пускали зразу ж kota в дім з вірою в те, що цим Домовий буде присмирений. В казках згадується Кіт-баюн, який був міфічним створінням та мав силу своїми піснями напускати сон на ворогів [1, с. 210]. Можна припустити, що цей кіт був не ким іншим, як повелителем сна, бог сну. Таким чином те, що саме кіт згадується у коліскових не є випадковістю. У багатьох народів Європи кіт виступав також духом хліба – [6, с. 318]. Образ kota має багато варіантів трактування, але багато фактів стверджують, що кіт був втіленням верховних божеств і був наділений величезною силою, яка поширювалась як на духовний світ богів, так і на світ фізичний.

Типовим поетичним образом коліскових пісень є голуб. Цей персонаж прослідковується у сакральних поглядах різних народів. Наприклад в Індуїзмі верховний бог Агні прилетів до короля Азинарі голубкою, випробовуючи того на доброту. Знову ми бачимо як голуб є втіленням одного із верховних божеств в Індуїзмі. Зевсу голуби приносили амброзію [1, ст. 173]. Зрозуміло, що аби хто верховному богу їжу приносити не буде. А от у Слов'ян голуб був одним із втілень богу грому, верховного бога Перуна [1, с. 173]. В замовляннях проти дощу є такий текст: «Не йди дощику. Зварю тобі борщику, поставлю на дубонці, прилетять три голубоньки, візьмуть тебе на крилоньки, занесуть тя на чужиньку» [5]. Варто згадати колядку про створення світу, де ключову роль грають голуби при створенні світу. Також голуб, в биліні – це

пророча птиця яка приносить звістку про те, що дружина Добрині виходить заміж за іншого [1, с. 163]. Сакральну роль голуба була і древній Греції де Греки уявляли що голуб має прямий зв'язок із магом і від голуба залежить життя цього мага. [6, с. 480]. Знову ми можемо бачити, як один із основних персонажів колискових голуб, у багатьох народів світу, є втіленням верховних божеств із пантеону богів язичницьких релігій.

Варто зазначити, що сприйняття тварин як богів, або їх втілення є значно древнішим пластом вірувань чим сприйняття богів уже в людській подобі. Тому, в колискових ми маємо рудименти дуже древніх вірувань які відображені в персонажах, а також в тетракордових та бікордових наспівах. Часто згадується у колискових такий персонаж як півень. В сакральних поглядах інших народів він теж присутній в якості втілення верховних божеств. У Греків півень був тотемом Ареса, у західних Слов'ян півень – це Світовид [1, с. 167]. З часом християнство перейменувало його на святого Віта, зокрема на старих іконах зображували зі св. Вітом саме півня. До 18 століття в Празі носили півнів в храми до дня святкування св. Віта [1, с. 168]. Півень був в уявленні наших предків могутнім створінням, яке було здатне відганяти духів зі злими намірами, а також очищувати ті чи інші предмети від злого впливу. Постіль покійника виносять в курник на певний час, щоб півні її оспівали та очистили. Півень зображений на найстарішому язичницькому храмі в печерах на Поділлі. Загадка: родився, ні разу не хрестився, а чорт його боїться. – півень. Крім того, варто згадати, що півень мав і здатність передбачати майбутнє. Це прослідковується у різдвяних гаданнях. То ж, півень – це теж втілення верховних божеств язичницького пантеону Слов'ян. Його образ зараз ми можемо спостерігати у сюжетах колискових пісень.

У колискових, тексти які зафіксовані дослідниками XIX століття можна зустріти корову, корівку, телуся. Коли прослідкувати сакральність даного персонажу як у інших народів, так і у Слов'ян – можна побачити свідчення того, що ми маємо справу із особливим створінням, яке має неабиякі сакральні значення. Наприклад Германські народи вважали що богиня Перта (богиня Землі) виїздила на колісниці, запряженій коровами [1, с. 211]. Едда показує корову Авдумбле як ту, яка створила богів та Одіна [1, с. 212]. Власне, спираючись на це твердження можна вважати, що саме корова створила світ. Думаю що не зайве буде звернути нашу увагу на те що в словах корова та коровай різниця лише в одну букву. І саме коровай на весіллі, яке є чи не головною подією в житті людини, є центральним весільним атрибутом. Корова – священна тварина Ізиди, одної із верховних богинь Єгипту. та її втілення [6, с. 256].

Отже, порівнюючи записи фольклористів, етнологів як XIX століття так і XX століття можна стверджувати що традиція виконання колискових

пісень руйнується і відбувається деградація: збіднюються сюжети, зникають персонажі, а зараз, виходячи із власних досліджень Полтавського регіону можна стверджувати що на цій території традиція виконання колискових пісень знаходиться у пасивному стані, а в деяких регіонах і взагалі зникла. Виходячи із сакрального значення вищеперерахованих персонажів можна стверджувати що колискові – це не що інше, як своєрідні замовляння до верховних богів, віра в яких була у наших предків ще за часів язичництва. З часом розуміння значення цих магічних замовлянь втрачалось і вони набували все більшого побутового змісту. Крім того, розуміння сакральності персонажів, які найчастіше зустрічаються в колискових втрачена.

Джерела та література:

1. Афанасьев А.Н. Поэтические воззрения славян на природу. Том 1. М.: Издательство Современный писатель, 1995 г.
2. Звід пам'яток історії та культури України: Полтавська область. (https://uk.wikipedia.org/wiki/Звід_пам%27яток_історії_та_культури_України:_Полтавська_область?fbclid=IwAR0IMso5kEx8_Vgi6mEWIA8K-LE5MTMILqhV823d-YBkZNulAw9DD0EtudM)
3. Милорадович. В.П. Сбоник малоруских песен Лубенскаго уезда Полтавской губернии. Типография губернского правления. Харьков, 1897.
4. Народні пісні Полтавщини (з колекцій збирачів фольклору) / упоряд. та вступ. статті Є.В. Єфремової ; НАН України, ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. – К. : Логос, 2016. – 752 с.
5. Познанский Н. Заговоры. Опыт исследования происхождения и развития заговорных формул. Петроград 1917 год.
6. Фрезер Джеймс Джордж Золотая ветвь. Исследование магии и религии Политиздат М. 1980

УДК 392.57(=161.2)

ФОЛЬКЛОРНІ СКАРБИ УКРАЇНСЬКОГО ВЕСІЛЛЯ

Оксана Трипольська

(с. Великі Будища, Диканський район, Полтавська область)

У статті охарактеризовано весільну обрядовість українців у її традиційній основі на фольклорних матеріалах Полтавщини кінця XIX–XX століть. Записано весільний обряд полтавського весілля, весільні пісні, обрядодії тижневого терміну виконання, використовуючи інформацію старожилів села Великі Будища Диканського району Полтавської області. Наголошується на поділі весільної обрядовості на три цикли передвесільний (сватання, оглядини, договорини), весілля (запросини на весілля, бгання короваю, вбирання гільця, дівич-вечір, подяка хрещеній матері, прибирання хати молодого рушниками, обмін між молодими подарунками, викуп молоді,